

רווחה ומדינה

איזו מתנה

"העם דורש צדק חברתי!" זו הסיסמא שנשאה ע"י אלפים ורבבות בחוצות ערי ישראל, והפכה לסמל מהאת האוהלים (...). מימוש של צדק חברתי דורש מהויבות מפורשת, אסטרטגיה מושכלת ופעולה נמרצת של המדינה. אך מעבר לכך, שגשוגה של החברה בישראל תלוי בקיומו של מכנה משותף ערכי רחב בין כל חלקיה (...). גם במשק כה השוקף לכוהות שוק גלובליים, לממשלה השפעה עצומה על הנעשה בו (...). בבואנו לנתח את מקור המצוקות ולגבש לאורן המלצות לשינוי, המיקוד הנו מן הסתם על אחריות הממשלה, ועל מה שהיא יכולה לעשות על מנת לחולל את השינוי הרצוי – על היתר אנו לא שולמים.

(ד"ר חוּעֵדָה לְשִׁינוּי כְּלִכְלִי חֲבֵרתי** (ועדת טרכטנברג), עמ' 57)

אנשים בוכים, מחירים עולים. לשלם מיסים וגם קופת חולים. אין כבר עבודה, הקופה ריקה, אין ממה לחיות, סגרו את הלשכה. בכנסת הם יושבים, עלינו הם עובדים, לקחו החסכונות, הלכו הפיצויים. לנו כבר נמאס, דפקו לנו עוד קנס. גם על החלב הוסיפו את המס.

איזו מדינה, איזו מדינה איזו מדינה ממשלה דורשת, כסף מבקשת. איזו מדינה, איזו מדינה.

(יוני רועה ואלי לוזון*, מתוך השיר "איזו מדינה")

- "ממשלה דורשת, כסף מבקשת" – האם הביקורת של השיר היא על כך שהממשלה לוקחת כסף מהאזרחים, או על זה שהיא לא משתמשת בו לטובתם?
- מה כותב השיר מצפה שהמדינה תעשה עבורו?
- ממי העם דורש "צדק חברתי"? מדוע הדרישה מופנית דווקא כלפיו?

כל עיר שיש בה ישראל, חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים, שיהיו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהיא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו. והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מוזנות המספיקין לשבעה ימים, וזו היא הנקרא קופה (...).

מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה.

(רמב"ם***, הלכות מתנות עניים ט, א-ג)

- האם הציפייה שהמדינה תדאג לרווחתם הכלכלית של תושביה מוצדקת בעיניכם?
- מדוע קופת הצדקה הציבורית כה חשובה? למה לא להסתפק ביוזמות פרטיות שידאגו לעניים?
- האם האידיאל בעיניכם הוא שלא יהיה צורך בעמותות חסד ובצדקה פרטית?

כאשר מדינת הרווחה מתנפחת ומקבלת עליה תפקידים שנהוג היה להשאיר בידי האינדיבידואל והארגונים הפרטיים, הקהילות נחלשות. הדאגה לרווחת הזולת מתקשה. אחרי ככלות הכל, אם הממשלה עומדת לטפל ברעבים, למה לי להאכיל אותם? אם פוליטיקאים וביורוקרטים יטפלו בכל בעיה חברתית, למה לי להצטרף לקבוצה פעילה בקהילה או לשלוח כסף לארגון התנדבותי? גורם עיקרי בשכנוע חבריות לטפל אלה באלה הוא ההבנה שהטיפול אינו רק מעשה טוב אלא גם דבר נחוי: שאם האחד לא יפעל, האחרים יסבלו. כשהממשלה מעבירה לידיה את האחריות לנצרכים, היא מרגילה את האזרח הממוצע לחשוב שמעשי הצדקה והסעד שלו שוב אינם נחוצים. כתוצאה מכך, האזרח מקדיש פחות זמן למחשבה על מצוקתם של אחרים.

(ג'ף יעקובי****, קפיטליזם ומוסר באמריקה, "תכלת" חורף התשס"א / 2001, עמ' 174-172)

- כמה תולה יעקובי את קיומה של חברה מוסרית? האם התלות הזו הכרחית?
- יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית (ויקרא רבה בהר פרשה לד). כיצד המדרש מסייע לטענתו של יעקובי?

איזו בעיה יוצרת מדינת הרווחה לפי ג'ף יעקובי? מדוע דווקא העברת האחריות למדינה היא זו שגורמת לכך?

ניכור מס

* ג'ף יעקובי (ארה"ב, 1959-) הוא עיתונאי יהודי אמריקאי בעל טור בעיתון "בוסטון גלוב".

* רבי משה בן מימון (נולד בספרד ב-1138, נפטר בישראל ב-1204) הידוע בכינויו "הנשר הגדול", היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, מדען, רופא חוקר ומנהיג.

* הוועדה לשינוי חברתי כלכלי הייתה ועדה ציבורית בראשות פרופ' מנואל טרכטנברג, שמונתה ע"י ראש הממשלה בנימין נתניהו בעקבות מחאת האוהלים בקיץ 2011, במטרה לבחון ולהציע פתרונות למצוקת יוקר המחיה במדינת ישראל.

* יוני רועה (ישראל, 1962-) הוא זמן, מלחין, סופר ופזמונאי ישראלי.
אלי לוזון (ישראל, 1966-) הוא זמר ישראלי.

רווחה לכל

השילוב הראוי

למה לכם להקים מושב-זקנים בכספי הכלל ולשכור עובדים שישוים שהם זרים להם, ולמה לך להפקיד את אביך שם ביד אחות רחמנייה אשר לא ידעת, והוא לא ידעה - כאשר אחותך שלך ובתו שלו, היודעת היטב כל צרכיו ומחסוריו, יכולה לטפל בו בפירת ביתו שלו בכבוד? (...) אגיד לך, על שום מה אתם אינכם עושים כמונו: על שום שאתם שונאים זה את זה, על שום שאתם רוצים רק להיפטר זה מזה, ואף להשקוט מצפונכם בהפקירם דם מדמכם ובשר מבשרכם! (...) אתם אומרים: הציבור ידאג, המדינה תרחם! כתובת כללית וסתמית ומעורפלת, אשר אליה אפשר לשגר כל מי שעלול להטריד מנוחתכם (...) האדם אצלכם אינו אלא גורם בייצור, מכונה - רבוב; ועל כן אף יכולתם להעמיד מולו, כאומנת לו, רבובט אוכל ופולט נייר, מכונה נטולת נשמה, מנגנון מדינה...".

(עזריאל קרליבך*, חודו - יומן דרכים, עמ' 89-92)

· אילו יתרונות יש בסיוע המשפחתי על פני זה של המדינה?
· "אתם רוצים רק להיפטר זה מזה" - כיצד מבין האדם ההודי את המניע להעברת האחריות לידי המדינה? האם אתם מסכימים עם דבריו?
· כיצד הקטע הבא מתמודד עם הבעיה שמציג האדם ההודי?
עניו שיש לו קרובים עשירים שיכולין לפרנסו, אין גבאי העיר חייבים לפרנסו, אף על גב שקרוביו גם-כן נותנים בכיס (הקופה הציבורית). (רבי יוסף קארו**, שולחן ערוך, יורה דעה רנו)

מה הביקורת של האדם ההודי על מדינת הרווחה? מהי הדרך הנכונה לטפל בבעיות רווחה לדעתו?

· מה היחס בין האחריות הסוציאלית של המדינה לבין האחריות של היחידים לפי הקטעים עד כה?

לפי גישה זאת (הגישה הסוציאל-דמוקרטית, המצדדת במדינת רווחה), המדינה אינה יכולה להתנער מאחריותה ולהסתמך על רצונה הטוב של הקהילה לדאוג לרווחת הפרט, וזאת בעיקר מהסיבות הבאות: אורח המקבל סיוע מארגון התנדבות או מגוף עסקי הנרתם לפעילות קהילתית חש לעתים שהופקר על ידי מדינתו. לעומתו, אורח המקבל מהמדינה את השירותים הבסיסיים שהוא זקוק להם, חש הזדהות ויזקה לחברה שהוא משתייך אליה ולרשות העומדת בראשה. ארגוני ההתנדבות פועלים על בסיס תרומות, ולכן פעילותם אינה קבועה ואינה מובטחת לאורך זמן. יתרה מזאת, ארגוני ההתנדבות מחליטים כמי הם רוצים לתמוך וכיצד, ולכן פעילותם אינה שוויונית והיא יוצרת מצב שבו קבוצות אוכלוסיה מסוימות עשויות לזכות בתמיכה רחבה של ארגונים אלה, וקבוצות אחרות לא. בעלי ההשקפה הסוציאל-דמוקרטית סבורים כי רק טיפול כולל ומערכתי מטעם המדינה - ולא טיפול אקראי ונקודתי המתבצע בידי ארגוני התנדבות - יגשים את מטרתה של מדינת הרווחה: זכויות חברתיות לכלל האזרחים.

(אתגר הרווחה במדינה הדמוקרטית (ספר לימוד), עורכות: שירה גודמן ומיכל ברק, עמ' 44)

· אילו סוגי בעיות מעלה הקטע? האם הטענות בעד מדינת רווחה הן פרקטיות בלבד, או שיש בהן עניין מהותי?
· מה היתרונות והחסרונות המוסריים של כל גישה לפי הקטעים עד כה?

אילו בעיות קיימות באפשרות שהאזרחים ידאגו לרווחתם בצורה פרטית לפי הקטע?

כי יהיה כך אביון יכול להיאמר רק לציבור, שהרי אי אפשר לומר ליחיד: "כי יהיה כך אביון". כנגד זה לא תאמץ את לבבך - וכן המאמרים שלאחריו - אמורים בראש ובראשונה אל היחיד, ודבר זה מוכח מן הביטויים שנבחרו במאמרים אלה. נמצא שמצוה זו פונה אל הציבור ואל היחיד כאחד, וחובת הדאגה לענייני חלה על הציבור ועל היחיד כאחד והיא תלויה בשניהם. (...) המעשה הנדרש במצוה זאת איננו יכול להיעשות לא על ידי היחיד לבדו ולא על ידי הציבור לבדו, אלא שניהם חייבים להתחרות זה בזה ולפעול זה בצד זה, אם מבקשים להשיג את המטרה המוצבת במצוה זאת (...) התפקיד הנובע ממצוה צדקה הוא כה גדול וכה אחראי עד שרק פעולת גומלין של שלושת הגורמים האלה - הקהילות, החברות והיחידים - יכולים להביא לידי קיומו.

(רש"ר הירש***)

פי יהיה כך אביון מאחד אהיה בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרְצֶךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תֵאֱמָץ אֶת לִבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲהִיךָ הָאֲבִיוֹן; כִּי פֶתַח תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ וְהֶעֱבַט תִּעֲבִיטֵנּוּ דֵּי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ: (דברים טו, טז-יז)

· מדוע היחיד והציבור חייבים "להתחרות זה בזה ולפעול זה בצד זה"? כיצד זה אמור להתבצע?
· במה שונה האמירה של רש"ר הירש מכל הדעות עד כה? כיצד היא מתמודדת עם הטענות שעלו כלפי כל אחד מהצדדים?

מה לומד רש"ר הירש מההבדל בין "כי יהיה כך אביון" לבין "לא תאמץ את לבבך"?

* הרב שמשון בן רפאל הירש (גרמניה, 1808-1888) היה מאבותיה של הנאו-אורתודוקסיה בגרמניה במאה ה-19. הנהיג את דרך "תורה עם דרך ארץ" ודגל במודרניזציה, בצד מאבק ברפורמים.

* רבי יוסף קארו (נולד בספרד ב-1488, נפטר בישראל ב-1575) היה מגדולי הרבנים ופוסקי ישראל בכל הדורות, מחבר השולחן ערוך והבית יוסף, עסק גם בקבלה.

* ד"ר עזריאל קרליבך (נולד בגרמניה ב-1909, נפטר בישראל ב-1956) היה עיתונאי ופובליציסט בתקופת היישוב ובימי ראשית המדינה. שימש עורכו הראשון של העיתון "ידיעות אחרונות" ומייסדו ועורכו הראשון של העיתון "מעריב".